

SZEMLE

Viskolcz Noémi, A mecénatúra színterei a főúri udvarban. Nádasdy Ferenc könyvtára, Szeged – Budapest, Szegedi Tudományegyetem – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013. 776 p. (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai 8.)

Nádasdy (III.) Ferenc országbíró a 17. századi magyar művelődés és mecénatúra egyik meghatározó alakja volt. A Nádasdy-kutatócsoport (melynek Viskolcz Noémi is tagja: könyvtét „a Csapatnak” dedikálta) egyre szaporodó eredményei azt mutatják, hogy a jeles arisztokrata jóval jelentősebb szerepet játszott a hazai gyűjteményezés történetében, mint azt korábban gondolták. Kollekciónak mérete és minősége, a gyűjtemények rendezettségének igényessége, akkor nagyon is korszerű szempontjai, amit a mecénás nemzetközi kapcsolatrendszere és európai színvonalú ízlése alapozott meg, sok tekintetben felülmúlta a kortárs magyar főúri műgyűjtők kulturáltságának átlagát.

Viskolcz Noémi terjedelmével is lenyűgöző monográfiája – a Monok István szerkesztette könyvtártörténeti sorozat részeként – Nádasdy egykor több ezer kötetet számláló pottendorfi könyvtárának rekonstrukcióját és könyvtártani, valamint művelődéstörténeti elemzését végzi el, példászerű alaposan. A munka nagyságát most csak egyetlen, de igen jellemző adattal szemléltetem: a szerzőnek – sokirányú kutatások során – mintegy huszonöt ezer 16–17. századi könyv fizikai megmozgatására, átnézésére volt szüksége ahhoz, hogy a kívánt eredményt elérhesse.

Nádasdy Ferenc könyvtáráról teljes katalógus készült azután, hogy a főurat a Wesselé-

nyi-féle szervezkedésben való részvétele miatt 1671-ben halálra ítélték, lefejezték, és vagyonát elkobozták. Ez a katalógus sajnos eltűnt, fennmaradtak viszont azok a jegyzékek, amelyek a Nádasdy-könyvtár részeit megszerző bécsi Hofbibliothek, illetve a lorettói szerviták számára készültek. Nagy szerencse, hogy e listák tételei jórészt ma is megvannak Bécsben és az ELTE Egyetemi Könyvtárban. A könyv VII. fejezete a listák szakszerű, tételenkénti átírását, a kötetek azonosítását, a fellelhető példányok könyvészeti leírását tartalmazza, kitérve a tulajdonosi megjegyzésekre, a kötésre, a possessor-bejegyzésekre, a nyomtatott exlibrisekre és egyébekre, ahogy a sorozat egyéb kötetekben már megszokhattuk. A Johann Paul Hocher udvari kancellár – a magyar főurak elleni eljárás fő mozgatója – által megszerzett értékes jogi, történelmi és politikai könyvtárrészek sajnos elvesztek a kutatás számára, a történeti forrásokból azonban ezeket a szakokat is fel tudta dolgozni a monográfia szerzője. Jelentős eredménye a kutatómunkának azon könyvek felkutatása, amelyek egyetlen katalógusban sem szerepelnek, és részben szintén az ELTE Egyetemi Könyvtárban található, részben különböző más gyűjteményekben szétszórva (VIII. fejezet).

A monográfia messze túlnő a szorosabb értelemben vett nyomdász- és könyvtártörténeten. A monográfia első háromszáz oldalán olvasható művelődéstörténeti fejezetek mélyreható és jórészt feltáratlan ismereteket közölnek a 17. századi magyar olvasáskultúra egészéről, egyszersmind markáns üzeneteket fogalmaznak meg a vallástörténet, a művészettörténet, az irodalomtörténet és több más társtudomány kutatói számára. Ebből a rendkívül gazdag és

sűrű műveltséganyagból csupán néhány fontosabb vizsgálati szempontot, jellegzetes adatsortot és történeti tanulságot emelek ki.

Viskolcz Noémi számára a könyv különleges kultúrtörténeti emlék, amely számtalan szempontból vizsgálható. Minden kötet egy külön világ, mely más világokkal áll összefüggésben. Attól a pillanattól kezdve, hogy a könyvtár tulajdonosa megrendel egy művet, az része lesz egy rendszernek, alrendszernek, egyszersmind alkalmas rá, hogy újabb alrendszereket generáljon a már meglévő rendszeren belül.

Sajátos jelentőségük van azoknak a könyveknek, amelyek a Nádasdy-ösöktől, a dédapától, Nádasdy Tamás nádortól, a nagyapától, az „erős fekete bég” Nádasdy (II.) Ferencről és feleségétől, Báthory Erzsébettől, az apától, Nádasdy Páltól és az anyától, Révay Judittól fennmaradtak, vagy amelyek velük kapcsolatba hozhatók. Minden fontos lehet, amit az elődök könyvhöz való viszonyáról, könyvgyűjtési szokásairól megtudhatunk. Nádasdy Tamás egykor ezer kötetre rúgó bibliotékájából sajnos ma már csak egyetlen darab van meg, ám Viskolcz Noémi feltételezi, hogy az országbíró most feldolgozott könyvtárának jelentős 16. századi anyagába Nádasdy Tamás könyvei közül is bekerült jó néhány. Talán érdemes lett volna az egyenes ági felmenőkön túl az oldalági Nádasdyak mecénatúrájára is kitékinteni. Közülük a hittudósokat patronáló és a költő Rimay Jánossal is barátságban álló Nádasdy (II.) Tamás emelkedik ki.

Köztudomású, hogy az eredetileg evangélikus Nádasdy Ferenc 1643-ban katolizált, leendő apósa, Esterházy Miklós nádor hatására. Ez a nagy fontosságú, bonyolult lefolyású konverzió alapvetően meghatározta az országbíró műveltségét, művelődéspártolását és könyvtárának összetételét. „A könyvtár szempontjából az áttérés azt jelentette, hogy az addig teológiájában protestáns jellegű gyűjteményt Nádasdynak át kellett alakítania, új hitének megfelelő ízlésű állományt kellett teremtenie” – állapítja meg Viskolcz Noémi. A könyvtár legerősebb, legteljesebb és legkorszerűbb része a teológia szak volt. A katolikus megújulás szellemi áramlatait, tudásbázisát elsősorban az európai jezsuita

központok által kibocsátott modern felfogású kötetek képviselik. Jellemző, hogy a könyvtár beosztása az egykorú szerzetesi gyűjtemények felépítését követi. Nádasdy maga is kezdeményezett, patronált teológiai és hitbuzgalmi, mariológiai, hagiográfiai tárgyú kiadványokat, ezek ajánlásai új meg új színfolttal gazdagítják a mecénás arcképét. Különleges kapcsolatot ápolt a ferencesekkel, védőszentjének, Assisi Szent Ferencnek a kultuszát kiadványok megjelentetésével is ápolta. Nádasdy különös figyelmet fordított kurrens protestáns könyvek megvásárlására, mivel fontosnak tartotta a nézeteivel ellenkező teológiai álláspontok megismerését. A hereitikusnak számító humanisták sem hiányoztak a gyűjteményből, rendkívül érdekes ezek közt az inkvizíció által elűldözött fiatal olasz tudós, Olympia Fulvia Morata könyve, melyet az itáliai eretnekek egyik vezéralakja, Celio Secondo Curione gondozott és ajánlott I. Erzsébet, angol királynőnek. A jezsuiták katolikus (janzenista) ellenfeleinek könyveit is megszerezte Nádasdy. Így került a könyvtárába Pascal Vidéki leveleinek 1664-ből való (indexen lévő) latin fordítása. „A magyar olvasmánytörténetben ennyire korai adat Pascalra és a janzenizmusra vonatkozóan még nem volt ismert” – írja Viskolcz Noémi. Ez a megállapítás felkeltheti a Zrínyi-kutatók figyelmét is, akik régóta valószínűsítik Pascal ismeretét a Zrínyi-korabeli Magyarországon.

A monográfia nagy jelentőséget tulajdonít Nádasdy jogi természetű könyvkiadói programjának, és a könyvtárának (nehezen rekonstruálható) jogi szakját is – amelyet a szakirodalom eddig hajlamos volt lebecsülni – figyelemreméltónak ítéli. Nádasdy az 1608–1658 közötti magyar törvények sajtó alá rendezésével sajátos politikai programot hirdetett, melyben talán már tetten érhető az a mozzanat, ami később az országbíró vesztét okozta. „Nádasdy a maga módján igyekezett eligazodni és eligazítani abban a világban, ahol a hatalom egyre nagyobb koncentrációja volt érzékelhető, s ahol, Klaniczay Tibor szavaival élve, a magyar király »a politikai szabályok újrafogalmazásához, árnyalatainak kidolgozásához« keresett új utakat a rendek mellőzésével.”

A magyar nyelvű könyvek csupán 2,4%-át

teszik ki a Nádasdy-könyvtár állományának, az 1202 latin–görög kötet mellett mindössze 36 magyar kiadvány volt fellelhető, ezek is nagyrészt a latinul nem olvasó feleség, Esterházy Anna Júlia kegyes olvasmányából tevődnek össze. A híresen szép Nádasdy-né műveltségéről (akinek kezére a költő Zrínyi Miklós is pályáztott) Viskolcz Noémi nemrégiben külön tanulmányt jelentetett meg. Világos, hogy a nemzeti identitás és az anyanyelvű kultúra a 17. századi Magyarországon még nem kapcsolódott igazán egymáshoz, a nemzetközi tudományosság nyelve a latin volt. Nádasdy természetesen komoly érdeklődést tanúsított a „hazafias” témák iránt, támogatta az őshazakutatást, megalkotta a nemzedékek magyarságtudatát befolyásoló Nádasdy-Mausoleumot és gyűjtötte a magyar történelemre vonatkozó kéziratokat. Viskolcz Noémi nyomozásba kezdett a Nádasdy-családhoz szorosan kötődő Elias Berger (Berger Illés) udvari történétíró magyar történeti maradványai után, és Bécsben sikerült azonosítania az egykor Nádasdy birtokát képező kéziratokat. Nemrégiben Kees Tszelszky igyekezett pozitív irányba fordítani a Berger történétírói kvalitásairól kialakult lesújtó közvélekedést, részben Viskolcz Noémi kutatásaira támaszkodva. Mindazonáltal Berger értékelése körül nem csitulnak el a történétírói viták.

Az antikvitás és az újkori latin nyelv irodalma hatalmas számú, és különleges darabokkal van jelen az anyagban. Az irodalmárokat különösen érdekelhetik Maffeo Barberini (azaz VIII. Orbán pápa) irodalmi körének a Nádasdy-könyvtárban regisztrált kötetei. VIII. Orbán, aki Zrínyinek dedikálta egyik kötetét, a legújabb kutatások szerint komoly hatást gyakorolt az Adriai tengernek Syrenájára. A Nádasdy–Zrínyi–Esterházy-udvarok műveltségének tehát valóban sok közös eleme volt. (Köztudomású, hogy a szintén nagyszabású műgyűjteményt létrehozó Esterházy Pál, Nádasdy sógora, ifjúkorában Nádasdy gróf szellemi hatása alatt állt, és annak halála után megszerezte az elkobzott Nádasdy-műtárgyak egy részét.) Az ekkortájt hazánkban ritkaságszámba menő művészeti tárgyú könyvek jelenléte a gróf magas fokú képzőművészeti tájékozottságát bizonyítja,

miként ezt Buzási Enikő Nádasdy művészeti mecenatúrájáról szóló tanulmányai sokrétűen elemzik.

A Nádasdy-könyvtár igazán korszerű enciklopédikus tudománytár volt, a mindentudás 17. századi ismérvei szerint elrendezve. Nem meglepő, hogy a Linné rendszerét előlegező botanika, az állattan, a csillagászat, benne Galilei egyik értekezésével, a technika, a geográfia, az idegen népek életéről szóló leírások, valamint az alkémia és a kabbala alapművei mindmind megvoltak Nádasdynak. Viskolcz Noémi rámutat annak fontosságára, hogy a gróf Pottendorfban alkimista laboratóriumot működtetett, hálószobájában pedig „mindenféle kémiai dolgokat tartott”. A könyvtár voltaképpen egy, a folyton mozgásban lévő makrokozmosz mágiikus vegykonyháját imitáló univerzális gyűjtemény tudományos hátterét volt hivatva biztosítani.

Maga a monográfia jól érzékelteti ezt a különös kaoszt a rendben. Az olvasó számára is kihívás követni az átlagosan húszsoronként egymást követő témaváltásokat, eligazodni az ezernyi szerző életrajzában, a kapcsolatok és hivatkozások hálójában. De megéri. Ennyire közel talán maga a könyvkedvelő gróf sem jutott saját gyűjteményéhez, hiszen aligha hihető, hogy a Viskolcz Noémihez hasonló alaposággal és rendszerességgel tanulmányozta volna az általa felhalmozott reprezentatív tudományos gyűjtemény *egészét*.

Végül néhány apró megjegyzést szeretnék tenni a roppant gazdag anyagot tartalmazó könyv formai megjelenéséről. Nagyon jó lenne, ha ez a kötet (és a sorozat többi darabja), a benne tárgyalt könyvészet művészi rangjának megfelelő kivitelben, tördeléssel, igényes képfeldolgozással, és némileg gondosabb szerkesztésben, kevesebb sajtóhibával jelent volna meg. Jól tudom persze, hogy ennek mindig anyagi korlátai (is) vannak, mindazonáltal azt gondolom, hogy – mivel a könyv az interneten is elérhető – a hibák egy második, online kiadásban még korrigálhatók lennének, ezt kétségtelenül megérdemelné ez a nagyszerű monográfia.